

учун ҳам “Яксарт”, “Ғозгон”, “Андижон-1”, “Краснодар-99”, “Ҳазрати Бешир”, “Эломон” навларининг ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 60-70 центнердан кам бўлмайди. Бугдойнинг ушбу навлари ётиб қолишга ва касалликларга ўта чидамли навлар ҳисобланади. Уларнинг вегетация даври 214 - 220, 220 - 225 кунни ташкил этади.

Бугдойнинг “Санзар-8”, “Ёнбош”, “Унумли” ва “Интенсив” каби тезпишпар навларининг вегетацион даври ҳам ёруғлик реакциялари ҳам қисқа бўлиши сабабли ҳосилдорлиги кечпишар навларникига нисбатан камроқ чиқади ва гектарига 45-55 центнердан ошмайди.

Бугдойнинг “Дельта”, “Юна”, “Уманка”, “Купава”, “Қрош-ка” навлари ўртапишар навлар ҳисобланиб, ҳосилдорлиги ҳақиқатдан бирмунча ўзгарувчан бўлади. Ушбу навларнинг ҳосилдорлиги об-ҳавонинг ўзгарувчанлигига боғлиқ равишда гектаридан 70 центнергача ўзгариб боради.

Бугдойнинг вегетация даври давомийлиги бўйича хилма-хил бўлганлиги сабабли уларни экиш муддатларига ҳам жиддий эътибор қаратиш лозим. Яъни вегетация даври ўзгарувчан бўлган бугдой навлари иложи борица эртароқ экилиши керак. Агар бугдойнинг кечпишар навлари кечикиб экилса, донни тўлиқ шаклланмасдан, пишиб етилмасдан қолса, ҳосилдорлиги паст бўлади, сифати эса талаб даражасига жавоб бермайди.

Олиб борилган тажрибаларимиз натижаларидан маълум бўлдики, бугдойнинг ҳар бир нави мақбул муддатларда экилганда, ҳосилдорлиги юқори, донининг сифати юқори бўлади.

Шунинг учун ҳам бугдой навларини экиш муддатлари уларни асосий хусусияти ҳисобланган вегетация даврининг давомийлигига мос бўлиши керак.

З.Д.ХОЛМУРОВА,
ҚарМИИ.

АДАБИЁТЛАР:

1. Атабоева Х., Холиков Б. «Донли экинлар биологияси» // Т. 2003. 56 бет.
2. Мирзаев О., Жумабоев З., Турсунов С. Маъдан ўғитларнинг кузги бугдой навлари ҳосилдорлиги ва уруғларнинг экиш сифатига таъсири. Уруғ сифатини оширишнинг биологик ва технологик асослари (17-18 март). Тошкент – 1998, 109-110 б.
3. Халилов Н.С., Хўжақулов Т.Х., Мусаев Т.С. Кузги ғалла экинлари дон ҳосили етиштириш технологияси. 1997, Самарқанд. 45 б.

УЎТ: 633.11+631.82+664.6/7

ҒАЛЛАЧИЛИК СИРАЛARI

КУЗГИ ЮМШОҚ БУГДОЙ НАВЛАРИНИ ТЎЛИҚ БОШОҚЛАШ ФАЗАСИДА ВА ЭМБРИОНАЛ РИВОЖЛАНИШ ДАВРЛАРИДА БАРГЛАРИ ОРҚАЛИ КАРБАМИД БИЛАН ОЗИҚЛАНТИРИШНИНГ ҲОСИЛДОРЛИККА ТАЪСИРИ

Аннотация. Кузги юмшоқ бугдойнинг “Яксарт” ва “Ғозгон” навларининг азотли озиқага бўлган талаби ошган даврида, тўлиқ бошоқлаши ва эмбрионал ривожланиши фазаларида барглари орқали карбамид эритмалари билан икки марта озиқлантирилиши самарали тадбир бўлиб, 40 кг/га карбамид эритмаси икки марта қўлланилгандаги қўшимча дон ҳосили 6,5-5,2 ц/га ташкил этади.

Калим сўзлар: кузги юмшоқ бугдой, “Яксарт”, “Ғозгон”, карбамид, ҳосилдорлик, тўлиқ бошоқлаши, эмбрионал ривожланиш, барг.

Аннотация. При применении раствора карбамида через листья сортов озимой мягкой пшеницы в фазе полного колошения и эмбиональное развития наиболее эффективное нормой являются раствор карбамида (физически) 40 кг/га, где прибавка урожая зерна составляю 6,5-5,2 ц/га в зависимости от сорта по сравнению с контрольными вариантами опыта где раствор карбамида не принимались.

Ключевые слова: Озимая пшеница, Яксарт, Газган, Карбамид, Урожай, Польного колошение, Эмбриональная развития.

Annotation. When applying a carbamide solution through the leaves of varieties of winter soft wheat in the phase of intensive vegetative growth and embryonic development, the most effective norm is a carbamide solution (physically) of 40 kg / ha, where the grain yield increase is 6.5-5.2 c / ha in depending on the variety in comparison with the control variants of the experiment where the urea solution was not taken.

Key words: Winter wheat, Yaksart, Gazgan, carbamide, Harvest, intensive, vegetative growth, Embryonic development.

Суғориладиган ерларда кузги юмшоқ бугдой навларидан юқори ҳосил кўтариш учун ўсимликни барглари орқали қўшимча азот билан озиқлантириш талаб этилади [3, 4, 5].

Шунинг учун ҳам турли тупроқ-иқлим шароитларида кузги юмшоқ бугдойни барги орқали карбамид эритмаси билан озиқлантириш, карбамид эритмаси меъёрини

аниқлаш, дон сифатини яхшилаш дунё бозорида кузги юмшоқ буғдойни рақобатбардошлигини ошириб экспортбондон ва сифатли дон ҳосили етиштириш тизимини ишлаб чиқиш бўйича амалга оширилган ишларимиз муҳим аҳамият касб этади.

Жадвал маълумотларида қайд этилганидек, карбамид эритмалари қўлланилмаган назорат вариантларида дон ҳосилдорлиги йиллар ва навлар доирасида 43,4 ц/га дан 47,3 ц/га гача ўзгариб, карбамид эритмалари икки марта: кузги юмшоқ буғдой навларининг бошоқлаши ва эмбрионал

Жадвал.

Кузги юмшоқ буғдой навларини тўлиқ бошоқлаши фазасида ва эмбрионал ривожланиши давларида барглари орқали карбамид билан озиқлантиришнинг ғалла ҳосилдорлигига таъсири.

№	Кўрсаткичлар Тажриба вариантлари	Ҳосилдорлик, ц/га				Назоратга нисбатан фарқ +/-
		2015 йил	2016 йил	2017 йил	ўртачаси	
Яксарт нави						
1	Карбамидсиз (st)	44,2	43,4	44,1	43,9	0
2	Карбамид 30 кг/га	48,8	48,9	49,1	48,9	+5,0
3	Карбамид 40 кг/га	50,1	50,4	50,8	50,4	+6,5
4	Карбамид 50 кг/га	49,5	49,8	48,3	49,2	+5,3
Ғозғон нави						
1	Карбамидсиз (st)	46,7	46,1	47,3	46,7	0
2	Карбамид 30 кг/га	51,5	51,3	52,0	51,6	+4,9
3	Карбамид 40 кг/га	52,8	53,0	52,1	52,6	+5,2
4	Карбамид 50 кг/га	52,0	52,5	51,0	51,8	+5,1
ЭКФ ₀₅ =ц/га А фактор (нав)		0,54	0,57	0,64		
ЭКФ ₀₅ =ц/га Б фактор (карбамид)		0,38	0,40	0,45		
ЭКФ ₀₅ =ц/га А Б фактор (нав ва карбамид)		0,27	0,29	0,32		

Дала тажрибалари 2015-2017 йилларда Касби туманидаги “Саидмамат полвон Саидов” фермер хўжалигида кузги юмшоқ буғдойнинг “Яксарт” ва “Ғозғон” навларида Б.А.Доспеховнинг “Методика полевого опыта” [2] услуби бўйича ўтказилди.

Тадқиқотлар бир ярусда тўрт такрорланишда ўтказилди. Тажриба майдончалари катталиклари 180м², ҳисоб майдончалари 100м².

Дала тажрибаларининг назорат вариантларига карбамид эритмалари қўлланилмади. Тажрибанинг экспериментал вариантларида карбамид физик ҳолда 30, 40, 50 кг/га эритмалари буғдойнинг гуллаши якунланиб, дони шаклана бошлаганда, яъни, эмбрионал ривожланиши бошлаганда барглари орқали қўлланилди.

Тадқиқотлар кузги буғдойни минерал ўғитлар билан озиқлантириш учун тавсия этилган (N₁₈₀P₉₀K₆₀) меъёрлари ва нисбатлари фонларида ўтказилди [1].

Экспериментал қисм. Кузги юмшоқ буғдой навларини тўлиқ бошоқлаши фазаси ва эмбрионал ривожланиши давларида барглари орқали карбамид эритмалари билан озиқлантирилганда дон ҳосилдорлигининг сезиларли даражада ошганлиги кузатилди (жадвал).

ривожланиши фазаларида қўлланилгандаги қўшимча дон ҳосилининг сезиларли даражада ошганлиги аниқланди.

Карбамиднинг физик ҳолдаги 30 кг/га меъёри икки марта: кузги буғдойнинг “Яксарт” навининг бошоқлаши ва эмбрионал ривожланиши фазаларида барглари орқали қўлланилгандаги қўшимча дон ҳосили карбамид қўлланилмаган назорат вариантларидаги нисбатан 5,0 ц/га юқори бўлиб, карбамид 40 кг/га қўлланилганда ушбу кўрсаткич 6,5 ц/га, 50 кг/га қўлланилганда эса 5,3 ц/га ошиши аниқланди.

“Ғозғон” навида ҳам ҳудди “Яксарт” навидаги қонуният такрорланган бўлсада, қўшимча дон ҳосили “Яксарт” навидагига нисбатан бирмунча пастроқ бўлиши кузатилди. Бундай ҳолатни кузги юмшоқ буғдой навларининг генетик нав хусусияти билан боғлиқлиги билан ифодалаш мумкин.

Хулоса шуки, кузги юмшоқ буғдойнинг “Яксарт” ва “Ғозғон” навларини барглари орқали карбамид эритмалари билан қўшимча равишда икки марта озиқлантирилиши самарали тадбир бўлиб, 40 кг/га карбамид эритмаси икки марта қўлланилгандаги қўшимча дон ҳосили 6,5-5,2 ц/га ташкил этади.

Р.З.ҲАСАНОВА,

ҚарМИИ доценти, қ.х.ф.ф.д.

АДАБИЁТЛАР:

1. Бошоқли дон экинларидан юқори ҳосил етиштириш бўйича тавсиялар. Ўз ҚХВ, ЎзҚХФА, “Ғалла” ИИЧБ. Тошкент. -1996. -53 б (Тузувчилар: С.Н.Усманов ва бошқалар).
2. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. (с основами статической обработки результатов исследований) –М. «Колос» -1979. -410 с
3. Карандашев Л.Г. Влияние мочевины на качества зерна, урожай и обмен вещества озимой пшеницы. автор. канд. дисс. –М. -1966. -18 с.
4. Павлов А.Н. Об оттоки азота из вегетативных органов в зерне у пшеницы в зависимости от снабжения растений азотом в период налива зерна. Сельскохозяйственные биология. –М. -1967. -167 с.
5. Сиддиқов Р. Буғдой бошоқлаганда // “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. Т. №9. 2009. –Б. 21-22.

БАҲОРГИ БУҒДОЙ НАВЛАРИДА БОШОҚ ЎЛЧАМЛАРИ

Аннотация. Мақолада баҳорги юмшоқ буғдой навларида бошоқдаги дон оғирлигига май ойининг охири ва июн ойи бошларида ҳароратнинг кескин кўтарилиши жуда катта салбий таъсири кўрсатилган. Чунки юқори ҳарорат натижасида бошоқчаларда дон тўлиқ шаклланмаслиги ёки ривожланишдан орқада қолиб кетиши исботланган.

Калит сўзлар: баҳорги буғдой, бошоқ вазни, бошоқча, нав, муддат, иқлим.

Аннотация. В данной статье приведены данные о негативном влиянии повышенной температуры воздуха наблюдаемой в конце мая и начале июня на массу 1000 зёрен сортов яровой мягкой пшеницы. Было доказано, что под воздействием высоких температур в колосе формируется неполноценное зерно или же наблюдается отставание и отклонения в развитии зёрен.

Ключевые слова: яровая пшеница, масса колоса, колос, сорт, период, климат.

Annotation: this article presents data on the negative effect of elevated air temperature observed in late May and early June on the mass of 1000 grains of spring bread wheat varieties. It was proved that under the influence of high temperatures in the ear an inferior grain is formed or lag and deviations in the development of grains are observed.

Keywords. Spring wheat, spike weight, spike, variety, period, climate.

Тадқиқотлар жаҳон коллекцияси намуналаридан фойдаланган ҳолда суғориладиган майдонлар учун республиканинг шимолий ва жанубий минтақалари тупроқ-иқлим шароитларига мос баҳорги юмшоқ буғдойнинг коллекцияси намуналарини ўрганиш асосида эртапишар ва иссиқликка чидамли бўлган янги бошлангич манбаларини яратиш ҳамда чапиштириш йўли орқали уларнинг асосий белги ва хусусиятларини яхшилашга қаратилган.

Баҳорги буғдой навининг маҳсулдор тупланиши навнинг биологик хусусиятлари билан ва атроф муҳитнинг кўпгина омилларининг таъсири ёрдамида аниқланади. Ҳосилнинг шаклланишида маҳсулдор тупланиш ижобий омилдир [4].

Бошқа олимлар эса асосан намлик ва озуқа етишмаган шароитларда юқори даражадаги тупланиш ҳосилнинг камайишига сабаб бўлади, яъни уларнинг таъкидлашича кейин ўсиб чиққан туп ёнидаги поялар бош поядаги бошоқнинг ўсиш жараёнини чеклайди, унинг ривожланишини секинлатиб, ҳосил миқдори ва дон сифатини пасайтиради [2].

Табиий намлик билан кам таъминланган минтақада баҳорги буғдой навларининг қимматли хўжалик белгилари унинг қурғоқчиликка чидамлилиқ қобилияти ва айниқса намгарчилик кам бўлган йилда нав маҳсулдорлигининг камаймаслигидир [3].

Маҳсулдорлик битта ўсимликдан олинадиган ҳосилдир. Маҳсулдорлик бошоқли дон экинларида бошоқли поялар, бир бошоқдан чиққан дон сони ва 1000 дон дон вазни билан узвий боғлиқ, аммо йиллар ва атроф муҳит бу боғлиқликнинг ўзгариб туришига таъсир этувчи омил ҳисобланади [5].

А.Амановнинг фикрича, юқори ҳосил олиш учун фақат кўп маротаба суғориш ёки ўғит бериш билан эмас, балки айни табиий иқлим-шароитига мос бўлган навни танлаш орқали ҳам эришиш мумкин. Баҳорги буғдойнинг маҳсулдор тупланишига, бошоқдаги дон сонига, 1000 дон дон вазнига, ўсимлик ўстириладиган агрофон ёки

битта ҳудуддаги жойнинг рельефи ҳам таъсир этиши мумкин [1].

Суғориладиган майдонлар учун баҳорги юмшоқ буғдой навлари агроэкологик нав синаш кўчатзорларида республиканинг жанубий минтақаси (Қарши), шимолий минтақаси (Чимбой) шароитида ҳамда Ўсимликлар генетик ресурслари ИТИ интродукция карантин кўчатзори шароитларида морфо-биология белги ва хусусиятлари, биотик ва абиотик омилларга чидамлилиги, ҳосилдорлиги ва дон сифат кўрсаткичлари бўйича баҳолаш, танлаш ва янги нав яратиш ишлари олиб борилди.

Битта бошоқда дон шаклланиши жанубий минтақада кузги муддатда 40,0 тадан 66,6 тагача, баҳорги эрта муддатда 35,9 тадан 46,1 тагача, баҳорги кеч муддатда 30,7 тадан 39,6 тагача, шимолий минтақада 40,0 тадан 45,4 тагача эканлиги аниқланди (1-расм).

1-расм. Баҳорги буғдой навлари бошоғида дон шаклланиши, дон (2014-2016 йй)

Жанубий минтақалар шароитида кузги муддатда "Атилла-7", "Kr-Sp2014-4", "Kr-Sp2014-21", "Kr-Sp2014-20", "Жануб гавхари" навлари, баҳорги эрта муддатда "Жануб гавхари", "Kr-Sp2014-9", "Kr-Sp2014-8" навлари, баҳорги кеч муддатда "Kr-Sp2010/59", "Kr-Sp2014-8", "Жануб гавха-